

УДК: 343.13; 343.98

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.3.5>

ПРОЦЕДУРА ОЦІНКИ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Волобуєв А.Ф.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0001-9419-7446*

Волобуєв А.Ф. Процедура оцінки висновку експерта у кримінальному провадженні.

Досліджено проблемні питання оцінки висновку експерта суб'єктами кримінального провадження. Відзначаються особливості висновку експерта, як джерела доказів, та місце його оцінки в структурі доказування. Метою статті поставлено визначення процедури і змісту оцінки експертного висновку у кримінальному провадженні з урахуванням, що ініціатором проведення експертизи може бути не тільки сторона обвинувачення. У зв'язку з цим звертається увага на заборону допиту експерта під час досудового розслідування для роз'яснення наданого ним висновку.

Констатується, що під час досудового розслідування відбувається процес формування доказів стороною обвинувачення шляхом виявлення, фіксації, вилучення і дослідження слідів кримінального правопорушення. У цьому процесі важливу роль грає експертиза, яка може бути ініційована не тільки стороною обвинувачення, але й іншими учасниками кримінального провадження. Експертиза є незалежним дослідженням уповноваженою обізнаною особою певних об'єктів, явищ і процесів, що можуть бути пов'язані з кримінальним правопорушенням. Оцінка висновку експерта слідчим, прокурором відбувається шляхом аналізу його змісту і перевірки з метою отримання нових фактичних даних та їх співставлення між собою. Така оцінка здійснюється для отримання підстави прийняття певних процесуальних рішень, які мають проміжний характер і можуть змінюватися. Заборона допитувати експерта під час досудового розслідування розглядається як усунення можливості тиску на експерта стороною обвинувачення з метою отримання бажаного нею результату. Таким чином висновок експерта на стадії досудового розслідування повинен сприйматися стороною обвинувачення за правилом «як є» без можливості отримання його роз'яснення чи доповнення у процесуальний спосіб. Остаточна і повна оцінка висновку експерта здійснюється тільки під час судового розгляду, коли існує можливість допиту експерта для роз'яснення чи доповнення його висновку, призначення судом повторної експертизи. Під час судового засідання за участі сторін здійснюється оцінка висновку експерта за критеріями його належності, допустимості і достовірності. Кожна сторона в умовах змагальності судового провадження використовує вказані критерії для відстоювання своєї правової позиції.

Ключові слова: висновок експерта, оцінка висновку, критерії оцінки, доказування, досудове розслідування, судове провадження.

Volobuev A.F. Procedure for evaluating an expert's opinion in criminal proceedings.

The problematic issues of the assessment of the expert's conclusion by the subjects of criminal proceedings are investigated. The features of the expert's conclusion as a source of evidence and the place of its assessment in the structure of evidence are noted. The purpose of the article is to determine the procedure and content of the assessment of the expert's conclusion in criminal proceedings, taking into account that the initiator of the examination may be not only the prosecution. In this regard, attention is drawn to the prohibition of questioning an expert during the pre-trial investigation to clarify the conclusion provided by him.

It is noted that during the pre-trial investigation, the process of forming evidence by the prosecution takes place by identifying, fixing, removing and studying traces of a criminal offense. An important role in this process is played by an examination, which can be initiated not only by the prosecution, but also by other participants in the criminal proceedings. An examination is an independent study by an authorized knowledgeable person of certain objects, phenomena and processes that may be related to a criminal offense. The assessment of the expert's conclusion by the investigator or prosecutor is carried out by analyzing its content and checking it in order to obtain new factual data and compare them with each other. Such an assessment is carried out to obtain the basis for making certain procedural decisions, which are of an intermediate nature and may change. The prohibition on questioning an expert during the pre-trial investigation is considered as eliminating the possibility of pressure on the expert by the

prosecution in order to obtain the desired result. Thus, the expert's conclusion at the stage of the pre-trial investigation must be perceived by the prosecution «as is» without the possibility of obtaining its clarification or supplementation in a procedural manner. The final and complete assessment of the expert's conclusion is carried out only during the trial, when there is a possibility of questioning the expert to clarify or supplement his conclusion, and the court appoints a repeated examination. During the court session, with the participation of the parties, the expert's conclusion is assessed according to the criteria of its relevance, admissibility and reliability. Each party in the conditions of adversarial legal proceedings uses the specified criteria to defend its legal position.

Key words: expert opinion, opinion evaluation, evaluation criteria, evidence, pre-trial investigation, judicial proceedings.

Постановка проблеми. З точки зору теорії доказування і положень Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПКУ), кримінальне провадження є пізнавальною діяльністю, спрямованою у минуле. Її об'єктом є кримінальне правопорушення, пізнання якої здійснюється шляхом виявлення, фіксації і вилучення його слідів у матеріальному середовищі й у свідомості людей. Отримувані відомості розглядаються як фактичні дані, що одержані у передбаченому процесуальному порядку і на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню (ч. 1 ст. 84 КПКУ). Процедура отримання фактичних даних про кримінальне правопорушення іменується збиранням доказів, які повинні бути оцінені за критеріями їх належності, достовірності і допустимості (статті 85–90 КПКУ). Важливо враховувати, що збирання доказів відбувається в атмосфері зіткнення антагоністичних інтересів учасників кримінального провадження. Остаточна ж оцінка доказів здійснюється у суді, коли суд безпосередньо досліджує докази, подані сторонами (ст. 23 КПКУ). Експертиза і висновок експерта в структурі доказування традиційно займають особливе місце. Не дивлячись на застереження, що жоден доказ не має наперед встановленої сили (ч. 2 ст. 94 КПКУ), на психологічному рівні експертний висновок нерідко сприймається учасниками кримінального провадження як беззаперечна істина. Це психологічне явище має історичне підґрунтя, коли експертиза досить тривалий час розглядалася як «особливий» доказ, а експерт – «науковим суддею». Ганс Гросс відзначав, що висновки обізнаних осіб часто справляють вирішальний вплив на кримінальну справу і суди проявляють до них особливу увагу [1, с. 184-185].

Але експертні висновки є тільки одним із джерел доказів, що, як й будь-які інші, повинні піддаватися різнобічній оцінці. Суб'єктом такої оцінки, перш за все, є суд, оскільки відповідно ч. 2 ст. 23 КПКУ не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім випадків, передбачених Кодексом. У зв'язку з цим в літературі висловлена позиція, відповідно до якої, подані до суду відомості стають доказами лише на стадії остаточної їх оцінки судом. Зокрема, ставиться під сумнів, що суб'єктами оцінки можуть бути слідчий і прокурор, адже вони виступають лише суб'єктами формування доказів під час досудового розслідування [2, с. 14-15]. Водночас в ч. 1 ст. 94 КПКУ суб'єктами оцінки доказів визначені слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд. Таким чином виникає питання щодо змісту та значення оцінки експертного висновку стороною обвинувачення під час досудового розслідування з урахуванням, що ініціаторами проведення експертизи можуть бути сторона захисту, потерпілий чи представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Видається, що це питання набуло особливої гостроти у зв'язку із доповненням в 2018 р. ч. 2 ст. 65 КПКУ пунктом 11, який забороняє під час досудового розслідування допитувати експертів як свідків щодо роз'яснення наданих ними висновків [3]. Не передбачається й призначення повторної експертизи. Допит експерта для роз'яснення висновку є можливим тільки під час судового розгляду за окремо встановленою процедурою (ст. 356 КПКУ). На цій же стадії суд має право своєю ухвалою доручити проведення експертизи, зокрема, коли існують достатні підстави вважати первинний висновок експерта необґрунтованим чи таким, що суперечить іншим матеріалам справи або викликає інші обґрунтовані сумніви в його правильності (ст. 332 КПКУ). Таким чином можна констатувати існування проблемних питань в оцінці висновку експерта під час досудового розслідування, вирішення яких має як теоретичне, так і практичне значення.

Мета дослідження полягає у визначення процедури і змісту оцінки експертного висновку у кримінальному провадженні з урахуванням, що ініціатором проведення експертизи може бути не тільки сторона обвинувачення, але й інші учасники кримінального провадження.

Стан опрацювання проблематики. З оновленням кримінального процесуального законодавства України в 2012 р. виникла низка проблемних питань залучення експертів для проведення експертизи та оцінки їх висновків. Вони стали предметом дискусії в дослідженнях низки авторів

(Г.К. Авдєєвої [4], В.В. Бажанюка [5], О.В. Бауліна та О.І. Ізотова [6], В.А. Журавля [7], Д.В. Куриленка [8], О.І. Лук'янчука [9], Є.І. Макаренка і В.М. Здора [10] О.П. Кучинської, О.П. Пилипчук [11], М.Г. Щербаковського і М.В. Дементьєва [12] та ін.). Але викладені положення і пропозиції, як правило, не враховували всіх змін кримінального процесуального законодавства щодо можливостей оцінки висновку експерта під час досудового розслідування. Видається, що питання оцінки експертного дослідження, яке може бути ініційоване не тільки стороною обвинувачення, набуває особливої гостроти і вимагає уточнення раніше сформованих уявлень.

Викладення основного матеріалу. Потрібно звернути увагу, що експертиза є дослідженням уповноваженою обізнаною особою певних об'єктів, явищ і процесів, що пов'язані або можуть бути пов'язані з кримінальним правопорушенням. Іншими словами, досліджуються певні сліди кримінального правопорушення з метою визначення їх властивостей, ознак, що мають значення для прийняття процесуальних рішень. Варто нагадати, що поняття «розслідування» охоплює весь процес виявлення, фіксації, вилучення і дослідження слідів кримінального правопорушення, який закінчується визнанням отриманих фактичних даних належними, допустимими і достовірними джерелами доказів. Ця процедура в КПКУ позначається поняттям «збирання доказів», право на здійснення якої надається сторонам кримінального провадження, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (ч. 1 ст. 93). Але тільки сторона обвинувачення наділена виключним правом здійснювати збирання доказів шляхом проведення гласних і негласних слідчих (розшукових) дій (далі СРД), інші ж вказані суб'єкти мають право тільки ініціювати їх проведення шляхом подання відповідного клопотання (ч. 2 і 3 ст. 93 КПКУ). У зв'язку з цим, є аксіомою, що експертиза є одним із процесуальних засобів розслідування, а саме дослідження вилучених слідів кримінального правопорушення. Це ставить її в один ряд з іншими СРД, для яких спільним є те, що їх результатом виступає отримання у встановленому порядку певних фактичних даних, оцінка яких передбачає визнання їх належності, допустимості і достовірності як джерел доказів. Таким чином є сенс розглядати всі СРД саме як *способи формування доказів*, результати яких можуть бути визнані такими тільки при дотриманні всіх встановлених процесуальних приписів. Але висновок експерта є досить специфічним джерелом доказів, оскільки являє собою умовивід обізнаної особи в результаті незалежного дослідження представленого ініціатором експертизи об'єкта. І формування цього умовиводу не може контролюватися суб'єктом кримінального провадження. Для відповіді на поставлені питання експерт самостійно обирає методику дослідження об'єкта, керуючись тільки своїми спеціальними знаннями і досвідом. Окрема проблема оцінки висновку експерта може виникати у зв'язку з використанням штучного інтелекту під час експертного дослідження. З одного боку, використання експертом штучного інтелекту дозволяє оптимізувати, наприклад, ідентифікацію особи за голосом, розпізнавання за відео зображенням. Але з іншого боку, потрібно враховувати, що штучний інтелект не замінює судового експерта – його професіоналізм має вирішальне значення для інтерпретації результатів, отриманих з використанням алгоритмів штучного інтелекту [13, с. 86-87].

Оскільки суб'єктами оцінки доказів виступають, з одного боку, слідчий і прокурор, а з іншого – слідчий суддя і суд, то є сенс розглядати її з урахуванням стадій кримінального провадження і статусу вказаних суб'єктів. Оцінка висновку експерта під час досудового розслідування здійснюється слідчим, прокурором за своїм внутрішнім переконанням для визначення підстав прийняття певних процесуальних рішень. У зв'язку з цим варто звернути увагу, що процесуальні рішення сторони обвинувачення до закінчення досудового розслідування (ст. 283 КПКУ) мають проміжний характер. Класичним прикладом є повідомлення про підозру, яке може неодноразово змінюватися або замінюватися новим (ст. 279 КПКУ). Висновок експерта може бути в числі доказів, на яких ґрунтується повідомлення про підозру. Для використання експертного висновку як основи прийняття певного процесуального рішення слідчому потрібно оцінити проведене дослідження і відповіді експерта на поставлені питання. Це повинно бути зроблено для визначення належності, допустимості і достовірності отриманих результатів. При виявленні ж сумнівних положень у висновку експерта потрібно перевірити їх процесуальними засобами, спрямованими на отримання нових доказів. Як зазначають М.Г. Щербаковський і М.В. Дементьєв, оцінка і перевірка є поєднаними операціями розумово-практичної діяльності суб'єкта кримінального провадження [12, с. 208]. Під час досудового розслідування можлива ситуація, коли слідчий усвідомлює, що експертний висновок не може бути покладений в основу певного процесуального рішення з-за виявлених суперечностей. Оцінка висновку експерта слідчим, прокурором відбувається шляхом аналізу його змісту в контексті вимог, викладених в статтях 101, 102 КПКУ. Але виявлення розбіжностей і суперечностей ще не означає хибності експертного висновку. До прийняття КПКУ 2012 р. традиційним способом усунення вказаних суперечностей був допит експерта, який проводився для роз'яснення наданого ним висновку, і протокол допиту розглядався як своєрідний додаток до нього. В крайньому випадку

могла бути призначена повторна експертиза, проведення якої доручалося іншому експертові. За чинним же КПКУ можливість проведення повторної експертизи під час досудового розслідування не передбачена, а допит експертів прямо заборонений (п. 11 ч. 2 ст. 65). Варто зазначити, що така категорична зміна парадигми стосовно оцінки експертного висновку була вельми неочікуваною – в свідомості багатьох науковців і практичних працівників залишається уявлення, що допит експерта є необхідним засобом оцінки і перевірки висновку експерта під час досудового розслідування [12, с. 212; 14, с. 149; 15, с. 286–288]. Водночас потрібно звернути увагу, що ч. 7 ст. 101 КПКУ передбачено право кожної сторони звернутися до суду з клопотанням про виклик експерта для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення його висновку. Таким чином, як видається, законодавець дещо змінив підхід до використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, перенісши остаточну оцінку висновків експертів на стадію судового розгляду справи. З цього випливає, що висновок експерта на стадії досудового розслідування повинен сприйматися стороною обвинувачення за правилом «як є» без можливості отримання його роз'яснення чи доповнення у процесуальний спосіб. Це положення спирається на статус експерта, як незалежного учасника кримінального провадження, що забезпечується заборонаю втручатися будь-кому в проведення судової експертизи (абзац третій ст. 4 Закону України «Про судову експертизу») [16]. Заборона допитувати експерта під час досудового розслідування може розглядатися як усунення можливості тиску на експерта стороною обвинувачення, втручання в його компетенцію з метою отримання бажаного результату. В контексті реформування українського судочинства наведені зміни можуть розглядатися як сприяння змагальності у кримінальному процесі, впровадженню стандартів доказування, визнаних в демократичних країнах. Адже головною проблемою українського судочинства на даний час є прагнення окремих учасників кримінального провадження діяти за старими правилами та уявленнями – замість усвідомлення вимог чинних норм закону, вони намагаються їх тлумачити у проекції правил, що діяли в минулому.

Водночас слід підкреслити, що заборона допитувати експертів і неможливість призначення повторних експертиз під час досудового розслідування зовсім не виключає необхідність оцінки слідчим висновку експертного дослідження, у тому числі ініційованого іншою стороною. Звичайно, слідчий має право на перевірку такого висновку шляхом проведення відповідних СРД для отримання нових доказів та їх зіставлення між собою. Результатом може бути незгода з висновком експерта з точки зору його достовірності, належності і допустимості як джерела доказів. Але при прийнятті певного процесуального рішення позиція сторони обвинувачення щодо незгоди з висновком експерта, як відзначають Ю.В. Циганюк і С.О. Шульгін, можлива лише за однієї умови – вмотивування цієї незгоди у відповідній постанові [17, с. 23]. Така вимога є абсолютно логічною, зважаючи на властивості висновку експерта, як результату застосування спеціальних знань особою, що має статус експерта у кримінальному провадженні.

Висновки. Підсумовуючи викладене в контексті поставленої мети статті, можна зробити наступні висновки.

1. Під час досудового розслідування збирання доказів відбувається шляхом проведення СРД стороною обвинувачення з метою виявлення, фіксації, вилучення і дослідження слідів кримінального правопорушення, що існують у виді певних об'єктів, явищ і процесів. Тобто орган розслідування отримує не докази у готовому вигляді, а певні фактичні дані, що можуть мати причинно-наслідковий зв'язок з кримінальним правопорушенням. Для того щоби ці фактичні дані набули статусу доказів вони повинні бути оцінені з точки зору їх належності, допустимості і достовірності. Таким чином під час досудового розслідування відбувається процес формування доказів, суб'єктом якого є сторона обвинувачення (слідчий, прокурор).

2. Експертиза є незалежним дослідженням уповноваженою обізнаною особою певних об'єктів, явищ і процесів, що можуть бути пов'язані з кримінальним правопорушенням, для вирішення неправових питань. Проведення експертизи може бути ініційовано як стороною обвинувачення, так й іншими сторонами. Експерт є незалежним учасником кримінального провадження, що забезпечується заборонаю втручання будь-кому в проведення судової експертизи.

3. Оцінка висновку експерта слідчим, прокурором відбувається шляхом аналізу його змісту в контексті вимог, викладених в статтях 101, 102 КПКУ, а також перевірки результатів експертного дослідження шляхом проведення СРД для отримання нових фактичних даних та їх співставлення між собою. Оцінка висновку стороною обвинувачення здійснюється з точки зору можливості його використання як підстави для прийняття певних процесуальних рішень, які під час досудового розслідування мають проміжний характер і можуть змінюватися.

4. Заборона чинним кримінальним процесуальним законодавством допитувати експерта під час досудового розслідування розглядається як усунення можливості тиску на експерта стороною обвинувачення з метою отримання бажаного результату, адже експерт, допитуваний як свідок, має

ще раз попереджатися про кримінальну відповідальність. В контексті реформування українського судочинства дана заборона має розглядатися як сприяння змагальності у кримінальному процесі, впровадженню стандартів доказування, визнаних в демократичних країнах.

5. Перенесення законодавцем можливості остаточної оцінки висновку експерта сторонами кримінального провадження (допиту експерта для роз'яснення чи доповнення його висновку, призначення судом повторної експертизи) на стадію судового розгляду свідчить, що оцінка висновку експерта під час досудового розслідування має попередній характер. Вона потрібна тільки для прийняття проміжних процесуальних рішень. При цьому незгода сторони обвинувачення з висновком експерта повинна бути належним чином вмотивована у відповідній постанові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Hans Gross. Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik. Munchen. J. Schweitzer, 1908. / Керівництво для слідчих суддів як система криміналістики. Київ: «Центр учбової літератури», 2021. 1080 с.
2. Панова А.В. Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні: монографія. Харків: Право, 2017. 256 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
4. Авдєєва Г.К. Місце судової експертизи у науково-технічному забезпеченні слідчої діяльності в умовах змагального кримінального провадження. *Питання боротьби зі злочинністю*. Вип. 41. 2021. С. 88–93.
5. Бажанюк В.В. Про змагальність сторін в проведенні судової експертизи. *Правовий часопис Донбасу*. № 1(78). 2022. С. 139–145. DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2022-78-1-139-145>.
6. Баулін О.В., Ізотов О.І. Перевірка і оцінка висновку експерта у кримінальному провадженні. *Криміналістика і судова експертиза*. 2021. № 66. С. 95–108. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2021.66.11>.
7. Журавель В.А. Залучення експерта: процесуальні та організаційні проблеми. *Вісник Луганського державного університету ім. Е.О. Дідоренка*. 2014. Спецвип. № 1. С. 16–20.
8. Куриленко Д.В. Сучасні проблеми залучення експерта у кримінальному провадженні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Вип. 2, ч. 2. 2016. С. 331–334.
9. Лук'янчук О.І. Правомірність рецензування висновку експерта в судовому процесі. *Криміналістичний вісник*. 2021. № 1 (35). С. 38–47. DOI: [10.37025/1992-4437/2021-35-1-38](https://doi.org/10.37025/1992-4437/2021-35-1-38).
10. Макаренко Є.І., Здор В.М. Проблеми призначення судової експертизи у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. № 3-1. 2019. С. 218–222. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-3-1-36>.
11. Кучинська О.П., Пилипчук О.П. Дослідження висновку експерта у кримінальному провадженні в суді першої інстанції. *Криміналістика і судова експертиза*. Вип. 65. 2020. С. 19–25. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2020.65.02>.
12. Щербаковський М.Г., Дементьев М.В. Перевірка висновку експерта. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3(98). С. 206–216. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2022.3.19>.
13. Нестор Н.В. Штучний інтелект у судовій експертизі: загроза чи перспектива? *Криміналістика і судова експертиза*. Вип. 69. 2024. С. 85–88. DOI: [10.33994/kndise.2024.69.07](https://doi.org/10.33994/kndise.2024.69.07).
14. Воробчак А.Р. Допит експерта у кримінальному провадженні: мета, умови та предмет. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2018. № 36. Том 2. С. 148–152.
15. Соловійова О.Є. Щодо вдосконалення норм про допит експерта у кримінальному провадженні. *Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування*. Харків, 2019. С. 286–288. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/28_11_2019/pdf/102.pdf.
16. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.
17. Циганюк Ю.В., Шульгін С.О. Незгода з висновком експерта як результат оцінки доказів за внутрішнім переконанням. *Криміналістичний вісник*. 2023. № 2(40). С. 16–29. DOI: [10.37025/1992-4437/2023-40-2-16](https://doi.org/10.37025/1992-4437/2023-40-2-16).